

KÜTÜPHANECİLİKTE SON GELİŞMELER

A. Yaşar TONTA

Varoluşundan bu yana insanoğlu sürekli bir yaratma çabası içerisinde dir. İnsanlığın tarihi, bir bakıma insanoğlunun yaratıcılığının tarihidir. Doğaya egemen olma zorunluluğu yaratıcılığın dinamosunu oluşturmuştur. Kütüphaneler de tarih boyunca, sözkonusu yaratıcılık ürünlerinin büyük ölçüde toplandığı, işlendiği ve kullanıma sunulduğu yerler olarak önemini korumuşlardır.

Günümüzde bilinen en eski kütüphaneler Asur ve Babillilerin kütüphaneleridir. Bunlardan en ünlüsü Asur Kralı Asurbanipal'in (İ.Ö. 668-627) kütüphanesidir. Dermesinde (collection) 25.000 kil tablet bulunduran bu kütüphane, Asurbanipal'in sarayının bulunduğu Ninova'da kurulmuştur (1).

Mısır'da bulunan İskenderiye Kütüphanesi de günümüzün en tanınmış kütüphanelerindendir. Dermesi, Nil vadesinde yetişen papirüsten yapılan bir tür kâğıt üzerine yazılmış kitaplardan oluşmaktadır. Aynı dönemde Bergama Kütüphanesi de gelişimini sürdürmekte ve dermesi gün geçtikçe büyümektedir. Bunun üzerine Mısırlılar, kitap yazılmasında kullanılan en önemli madde olan ve salt Nil vadesinde yetişen papirüs'ün Anadolu'ya dışsatımını durdururlar. Bu alanda kısa bir süre duraklama görülürse de, Bergama civarında papirüs yerine kullanılabilir olan parşömenin bulunmasıyla birlikte kitaplar parşömen üzerine yazılmaya başlanır.

Orta Çağda manastırların kütüphaneler üzerine etkileri olmuş; keza Renaissance kütüphanelerinin gelişmesini olumlu yönde etkilemiştir.

19. yüzyıla gelinmesiyle birlikte, o zamana değin kütüphanelerde başat (dominant) materyal olan kitapların yanında, «kitap dışı materyaller» (non-book materials) olarak adlandırılan film, slayt, plak, mikrofilm v.b. materyaller de görülmeye başlanır. Bu materyaller aracılığıyla özürü kişilere de kütüphane hizmeti verilme olanağı doğar. Kitap okuma olanağından yoksun olan görmezler «konuşan kitaplar»dan yararlanmaya başlarlar; plak, kaset v.b. sesli materyaller sayesinde çeşitli konularda bilgi edinebilmeleri sağla-

nır. Ayrıca o zamana değin salt okuma-yazma bilenlerin yararlanabildiği kütüphanelerden, okuma-yazma bilmeyenlerin de yararlanabilmesi «kitap dışı materyaller» sayesinde mümkün olmuştur. Keza, kütüphaneler konferans, demonstrasyon, sergi v.b. etkinlikler için de kolaylık sağlamaktadırlar.

20. yüzyıl, kütüphane hizmetlerine yeni bir boyut daha eklemiştir. Bilimsel ve endüstriyel araştırmalardaki gelişmeler ve bu alanlarda yapılan yayınların artması, literatüre hızla ve kolayca erişilmesi sorununu da birlikte getirir. Araştırmacılara literatüre erişimde yardımcı olmak amacıyla referans ve bibliyografyalar hazırlanmaya ve danışma (information) hizmeti verilmeye başlanmıştır.

Bilgisayarın kütüphane hizmetlerinde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte kütüphanecilik alanında «devrim» olarak nitelenebilecek gelişmeler olmuştur. Bilgisayarlar aracılığıyla toplu kataloglar hazırlanmakta ve bu kataloglar aracılığıyla, nerede olursa olsun mevcut bilgi kaynaklarına ulaşabilme olanağı doğmaktadır. Dünyanın dört bir tarafında yayınlanan binlerce tıp dergisi taranarak tıpla ilgili makalelerin künyelerinin saptanması ve bu makalelerin tıbbın alt konularına göre düzenlenmesi bilgisayarla yapılmakta, tüm bu işlemler sonucunda, bugün tıp alanında vazgeçilmez başvuru yapıtı olan **Index Medicus** periyodik olarak her ay yayınlanmaktadır. Elci (manual) sistemlerle tüm bu işlemler çok fazla insangücü kullanılarak başarılabilsen de, bilgilerin güncelliği kalmayacağından araştırmacılara bir yarar sağlamayacaktır.

Kuşkusuz bilgisayarlar tüm alanlarda etkili olmuştur. Bugün salt A.B.D.'deki 400.000 bilgisayar 5 trilyon kişinin yapabileceği işi yapmaktadır. Bilgisayar teknolojisi alanındaki hızlı gelişmeler bilgisayarların günlük yaşamımızda da kullanılmasını sağlamış, 25 - 30 yıl önce ağırlıkları tonla ölçülen bilgisayarların günümüzde cepte taşınabilmesini mümkün kılmıştır. Bu alandaki gelişmelerin hızı konusunda aşağıdaki örneğin aydınlatıcı olacağı kantsındayız : «... bilgisayar endüstrisinin son otuz yılda yaptığı hamleyi otomobil sanayii yapmış olsaydı, Rolls Royce marka bir otomobilin şimdi 2.5 dolara satılması ve bir galon benzinle iki milyon mil yapılması gerekirdi.» (2).

Kütüphanecilik alanındaki son gelişmeler özetlenirken iletişim teknolojisi ve mikro-elektronik dalındaki yeniliklerden de söz etmek gerekmektedir. Howard Resnikoff, bu alandaki gelişmeleri «dördüncü büyük buluş» olarak nitelemektedir. Yazara göre, günümüzden 5000 yıl önce Mısırlılar ve Akkadlılarca yazının bulunması birinci büyük buluştur. Bilginin kayda geçirilmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılabilmesi yazı sayesinde mümkün olabilmıştır. İkinci büyük buluş alfabenin bulunuşudur. Üçüncüsü ise 1453 yılında devingen (movable) harfli matbaanın kullanılmasıdır. Bu buluş, bilginin ucuz fiyatla çok miktarda basılmasını ve dağıtılmasını sağlamıştır.

İletişim teknolojisi alanındaki gelişmeler, bilginin etkin bir şekilde ve hızla iletilmesine olanak vermiştir. İlk çağlarda semaforla ya da ateş yakılarak iletilen mesajlar günümüzde optik elyaf, bakır teller, dalgalar ve uy-

dular aracılığıyla iletilebilmektedir. 1865 yılında Lincoln'un ölümü, Londra'da ölümünden ancak 12 gün sonra duyulmuştur. Oysa bugün, iştirak edenlerin konferans için herhangi bir yere gitmelerine gerek olmaksızın telekonferanslar düzenlenmekte, iştirakçi evinden bu konferansa katılabilmekte ve bilgi alıp bilgi verebilmektedir. Keza optik iletişim, 30 ciltlik **Encyclopaedia Britannica**'yı saniyenin onda biri kadar bir süre içerisinde okyanus aşırı bir uzaklığa iletmeyi mümkün kılmaktadır (3).

Görüntülü telefon (video-telephone) pek yakın bir gelecekte gerçekleşecektir. Büyük kentlerin merkezi yerlerinde görüntülü telefonlar bulunacaktır. Gelecekte iş görüşmeleri ve konferanslar görüntülü telefonlarla yapılabilecek, böylece ulaşımdan ve personel zamanından tasarruf sağlanacaktır. Muzip bir yazar olduğu anlaşılan James Rice, her toplumda kütüphanelerin, birbirinden uzakta bulunan âşıklara görüntülü telefon hizmeti sunan kurumlar olmasını istemektedir (4).

Ülkemizde ve diğer birçok ülkede televizyon izleyicileri salt alıcı durumundadırlar; iletişim tek yönlüdür. Oysa A.B.D.'de sayıları giderek artan «kablolu televizyonlar» da (two way cable television) iletişim çift yönlüdür; izleyiciler gerektiğinde soru sorabilmekte ve programa katılabilmektedirler.

İletişim teknolojisi alanında saydığımız bu gelişmelerin «bilgibilim» alanına yansımaları bazı yazarlarca «bilgi devrimi» olarak nitelendirilmektedir (5). Gerçekten de, iletişim teknolojisi bilginin üretilmesinde bir yerden başka bir yere aktarılmasında «devrim» yaratmıştır.

Öte yandan mikrofotografi tekniğinin gelişmesi yazmalar ve inkunabeler gibi çoğaltılması mümkün olmayan yapıtların da kütüphanelere kazandırılmasını sağlamıştır. Az kullanılan ve fakat çabuk yıpranan gazete v.b. yayınlar mikrofilm ve mikrofişler üzerine kaydedilmeye başlanmıştır. Laser ışınlarıyla okunabilen bir video-disk üzerine 40-60 bin belge kaydedilebilmektedir (6). Bir başka deyişle, Amerikan Kongre Kütüphanesinde mevcut tüm kütüphane materyalinin bu teknik kullanılarak 200 feet uzunluğundaki bir rafa sığdırılması mümkündür. Her ne kadar kütüphane kullanıcılarının hoşuna gitmese de, «minyatürizasyon» belgelerin geometrik olarak niteleyebileceğimiz artış hızından doğan yer sorununa büyük ölçüde çözüm getirmektedir.

1985 yılında, günde 8-14 milyon yeni bilgi üretileceği tahmin edilmektedir. Belge artış hızı % 10 ile % 20 arasında olacaktır. Uzmanlar bu durumu «belge patlaması» (document explosion) olarak nitelemektedirler. Söz konusu belgelerin toplanmasını, işlenmesini ve gerektiğinde kısa bir sürede erişilmesini bilgisayar ve iletişim teknolojisi elci (manual) sistemlerden çok daha etkin bir şekilde sağlamaktadır.

Gelecekte uydular aracılığıyla kütüphane hizmeti verilmesi planlanmaktadır (7). Yeryüzünde kurulacak istasyonlara uydular aracılığıyla bilgi verilebilecektir. Böylece, en geniş anlamda kütüphanelerarası işbirliği de ger-

çekleştirilmiş olacaktır. Dünyanın neresinde olursa olsun, araştırmacı için herhangi bir kaynağa ulaşamama sorunu ortadan kalkacaktır.

Facsimile ve **teletext** sistemleri kütüphane kullanıcılarının kütüphaneye gitmeden mevcut bilgidene evlerinde yararlanabilmelerini sağlamaktadır (8). Bu nedenle, gelecekte «kütüphane» dendiğinde, akla, dört duvarla çevrili, içerisinde kitaplar-dergiler bulunan bir yapı değil, bilgi erişimine yarayan alet ve makinelerin bulunduğu bir yer akla gelecektir.

Hatta gelecekte kütüphanelerin «kâğıtsız» (paperless library) olacağı, bir başka deyişle kütüphanelerde kitap namına herhangi bir belge bulunmayacağı öne sürülmektedir. Gelecekte bilgi «kütüphanecilerin parmak uçlarında» olacaktır (9).

Teknoloji ve iletişim alanındaki tüm bu gelişme ve değişmelere karşın, kütüphanelerin amaçlarında büyük bir değişme göze çarpmamaktadır. Kütüphaneler bilimsel araştırmaları kolaylaştırmak, toplumun istekleri doğrultusunda hizmet vermek amacıyla kurulmakta; kütüphaneciler de kullanıcıların bilgi kaynaklarına ulaşımına ve bu kaynaklardan maksimum düzeyde yararlanmasına yardımcı olmaktadır.

Modern toplumlarda bilgiye duyulan gereksinme giderek artmaktadır. Bilgi her kurumda, işyerinde, fabrikada... çok önemli bir faktördür. Bilgisiz karar vermek mümkün değildir. Değişik durumlarda, değişik konumlarda ve değişik yerlerde herkes birer karar vericidir. Bu nedenle herkesin bilgiye gereksinmesi vardır. Örneğin, öğretmen dalındaki son gelişmelerden haberdar olmak ister; çiftçi yeni bir bitkinin hangi tür toprakta yetiştiğini, ne tür bir bakım gerektirdiğini bilmek ister; tüccar o günkü çapraz kurları bilmek ister... Örnekler çoğaltılabilir.

Gelişmiş ülkeler kütüphanelerine sahip çıkmakta ve teknolojik gelişmeleri kütüphanelerine de yansıtabilmek için çaba harcamaktadırlar. Kütüphanelerini gelişmiş araç-gereç ve makinayla donatan bu ülkeler, semeresini de bilgiye daha hızlı ve daha kolay erişerek almaktadırlar. Az şey değildir bu.

KAYNAKÇA

1. **The New Encyclopaedia Britannica**, 15th ed., Chicago: University of Chicago, 1978; 10:856.
2. Toffler A. **Üçüncü Dalga**. İstanbul: Altın, 1981:199.
3. Rice J. Fiber optics: A bright information future. **Library Journal** 1980 May 15; 105(10):1135-7.
4. **Ibid.**
5. **Milliyet** 28 Aralık 1981.
6. Wood RK. Videodisk/microcomputer research opens new horizons for libraries. **American Libraries** 1981 April; 12(4):208-9.
7. Liu R. Teletext: Library services via satellite. **Special Libraries** 1979 September; 70(9):363-72.
8. Voos H. Telecommunications and facsimile. **Special Libraries** 1981 April; 72(2):118-21.
9. 1985: New technology for libraries. **Library Journal** 1980 July; 105(13): 1473-8.